

Razvojni potencijali Vrbnika na otoku Krku

Željka Mrkić

Zagreb, Hrvatska

SAŽETAK Vrbnik, na otoku Krku, stoljećima je bio snažno kulturno, gospodarsko i duhovno središte hrvatskog priobalja. Od dvadesetih godina 20. stoljeća usporava se njegov razvoj, a unazad desetak godina, uz Dobrinj, Vrbnik je jedina nerazvijena općina otoka Krka. Industrijski i turistički razvoj zaobišli su Vrbnik. Mladi stanovnici, nezadovoljni životom na zemlji i prihodom od nje, te malim kućama i lošim uvjetima stanovanja u gradskoj jezgri, odlazili su u gradove, školovali se i zapošljavali. Danas su se mladi Vrbničani po završetku školovanja prisiljeni vraćati u Vrbnik iz prenapučenih gradova u kojima je nezaposlenost iz dana u dan sve veća. Međutim, oni svoju egzistenciju ne vide jedino u poljoprivredi, jer su školovani za nešto drugo.

Predmet ovoga rada jesu *rezultati istraživanja potencijala Vrbnika u funkciji »održivog razvoja«* utemeljenog na kulturnom i ekonomskom naslijeđu, te *ideja, interesa i mladih Vrbničana* (u dobi između 18 i 40 godina života) kako bi se zaustavio odlazak mladih stanovnika, očuvala i obnovila stara gradska jezgra, te ponudom kulturnih sadržaja produžila turistička sezona. Ova dobna skupina čini trećinu birača Vrbnika i ne može čekati velike investitore u otvaranje novih radnih mjesta gradnjom velikih hotela ili industrije. Egzistenciju moraju osmisliti u kratkom vremenu, uz što manja ulaganja, zbog problematično sporog povrata. Istraživanje je provedeno kvalitativnom metodologijom (promatranje sa sudjelovanjem; dubinski interview s vrbničkim poslovnim i upravljačkim pojedincima; interview s mladim bračnim parovima, te javne diskusije po generacijama; analiza dokumenata; sudjelovanje u istraživanim aktivnostima). Mladi Vrbničani – iako nemoćni i osjetljivi u besperspektivnosti – najviše su bili zainteresirani za ovaj istraživački pothvat i svaki projekt iznijet na kraju rada osmišljen je kako bi uposlilo ili omogućio poduzetničku aktivnost mladih. Ti su projekti ostvarivi isključivo uz podršku ministarstava Republike Hrvatske i nadležnoga Primorsko-goranske županije. Rad je proizišao iz prve sociološke studije potencijala jednog otočnog mjesta u Hrvatskoj.

Ključne riječi: razvojni potencijal otočnog naselja, održivi razvoj, Vrbnik, Hrvatska.

Primljeno: 10. srpnja 2000.

Prihvaćeno: 18. lipnja 2001.

1. Uvod

Ovaj je rad prerađen tekst sociološkijske studije »Stanje i razvojni potencijali Vrbnika na otoku Krku«¹ *poduzetoj 1997. godine u cilju imenovanja potencijala održivog razvitka Vrbnika*, prve takve studije nekog otočnog mjesta u Hrvatskoj.

Vrbnik visoko nad morem, prastari je glagoljaški grad na otoku Krku i zasigurno jedna od najzanimljivijih i najznačajnijih gradskih jezgri u povijesti i kulturi Hrvata. Neprekidno je nastanjen od prapovijesti, od vremena Liburna. U dugom povijesnom razvoju u njemu su se smjenjivali stanovnici (Liburni, Rimljani, Hrvati), smjenjivali su se osvajači i vlastodršci ali, kao i Dubrovnik, grad nikada nije bio fizički osvojen. Zato su se stoljećima dragocjene isprave i svjedočanstva s gotovo cijelog priobalja u njega sklanjale.

Vrbnik je bio *prvotno stanište Krčkih knezova*, stoljeća slavni *pod imenom Frankopani*.

Rijedak je među malim hrvatskim gradovima iz kojega je poteklo toliko izuzetnih ličnosti: *mnogobrojno svećenstvo, krčki biskupi i drugi crkveni dostojanstvenici, političari, tiskari, leksikografi, enciklopedisti, gospodarstvenici, političari, znanstvenici*. Svi su se oni stoljećima zalagali i radili na očuvanju hrvatskoga jezika i kulture, te uspostavi hrvatske države.

Plodno Vrbničko polje znano pak je po autohtonoj sorti bijelog grožđa, što daje nadaleko poznato vino »*Vrbnička žlabtina*« (žlaht-plemenit), te po uzgoju kvalitetne vrbničke »pomidore« (rajčice).

Cijeli grad djeluje kao labirint s neobičnom arhitekturom visokih kućica i uskih uličica, oslonjenih jednih na druge u beskonačnom nizu, u kojima je povremeno živjelo i više od tisuću i pol stanovnika. Na bogato kulturno-povijesno naslijeđe Vrbnika jedino ukazuju arhitektonska ljepota i neobičnosti gradske jezgre. Stara gradska jezgra je zapuštena i slabo nastanjena – uglavnom starcima i tek pokojim mladim bračnim parom.

Danas je Vrbnik, nakon višestoljetnoga kulturnog i ekonomskog uzleta, uz Dobrinj, *jedini nerazvijeni gradić otoka Krka*. Prometno izoliran, postao je »slijepo

¹ Autorica zahvaljuje svima koji su joj u izradi studije na bilo koji način pomogli. Vrbnik ju je privukao nekom posebnom snagom koja ga čini magičnim, kao malo koji grad na hrvatskoj obali, i zato se u nj preselila s obitelji iz Zagreba 1995. godine. U Vrbniku su otvorili autorsku galeriju Adija Imamovića, zagrebačkog filmskog redatelja, fotomajstora i slikara, a u staroj jezgri kupili i obnovili staru kuću. Nastanku ove studije pridonijelo je promjenama sklonu vrbničko poglavarstvo: ono je potaklo izradu razvojnog programa i donošenje nova prostornog plana. Preduvjeti su stvoreni i u široj javnosti. Autorica posebno zahvaljuje na pomoći u oblikovanju rada Antunu Petaku, glavnom i odgovornom uredniku časopisa *Sociologija sela* i Mariji Kraljić, učiteljici i vrsnoj poznavateljici vrbničke prošlosti i sadašnjosti.

crijevo« otoka Krka. Tijekom dvadesetoga stoljeća stalno se smanjuje i broj njegovih stanovnika. Prirodni prirast odavno ima negativan predznak, a novi se stanovnici rijetko doseljavaju.

Zbog čega je razvoj prekinut i proteklih pedesetak godina turističkog i gospodarskog razvoja otoka premalo dotaklo Vrbnik? Zašto mladi ljudi odlaze? Jesu li uzrok žitelji ili politika? Može li se zaustaviti umiranje Vrbnika i vratiti njegov stari značaj? Ima li on danas ljudske potencijale kao što ih je imao stoljećima unatrag? Postoje li ekonomski neaktivirani potencijali i kako ih pokrenuti? Izradu konkretnog plana oživljavanja Vrbnika imala je omogućiti studija »Stanje i razvojni potencijali Vrbnika na otoku Krku«.

Studiju je naručilo Ministarstvo razvitka i obnove u tijeku priprema prijedloga *Zakona o otocima* čije je donošenje predviđeno *Nacionalnim programom razvitka otoka* objavljenim u veljači 1997. godine. »*Zakonom o otocima udovoljit će se zahtjevu iz članka 52. Ustava Republike Hrvatske o osobitoj zaštiti koju država pruža hrvatskim otocima*« (Starc, Kaštelan-Macan i Ćurlin, 1997.a: 85; Starc, Kaštelan-Macan i Ćurlin, 1997.b: 600). Naime, izrada prijedloga *Zakona o otocima* nalaže statističke procjene, istraživanja i izrade studija razvojnog trenutka i potencijala otoka. Mi, međutim, još važnijim držimo upoznati specifičnosti svakoga otoka i otočnog mjesta, izazvanih fizičkom izolacijom koja je ostavila i ostavlja snažne tragove u životu svake otočne obitelji.² U izradi razvojnih programa nužno je zaviriti i u povijest otoka. Iščitanjem te povijesti moguće je otkriti način na koji se neki prostor kulturno i ekonomski razvijao, i to bez civilizacijskih dostignuća.

Drugi naručitelj ove studije je Zavod za razvoj, prostorno planiranje i zaštitu čovjekova okoliša Primorsko-goranske županije. Zavod je očekivao prijedlog za izradu temelja Detaljnog plana uređenja povijesne jezgre Vrbnika, jer je krajem 1994. godine s Općinom Vrbnik potpisao ugovor o suradnji na projektu »*Program revitalizacije kulturno-povijesnog naslijeđa Primorsko-goranske županije*«.³

2. Predmet i ciljevi istraživanja

Glavni cilj studije jest osmisliti plan oživljavanja Vrbnika, kako bi se zaustavio odlazak njegovih mladih stanovnika, očuvala i obnovila stara gradska jezgra, te ponudom kulturnih, posebnih sadržaja produžila turistička sezona u konceptu

² Poznate šale na račun »otočnog mentaliteta« verbalno su pojednostavljene stvarnih mentalnih obilježja otočana uzrokovanih strahom od siromaštva, prometnom izoliranošću, ali i čestim mijenjanjem gospodara.

³ Posebno je obradena povijesna jezgra Vrbnika, vrijedna urbana cjelina koja je temeljem *Zakona o zaštiti spomenika kulture* iz 1970. godine uvištena u Registar nepokretnih spomenika, pa ju treba zaštititi, očuvati i revitalizirati. Nebriža o kulturno-povijesnom blagu smještenom u vrbničkim obiteljima nedopustiva je.

razvoja zasnovanom na tradicionalnim vrijednostima i minimalnim ulaganjima maksimalno iskoristile postojeće vrijednosti i dobra u funkciji turizma, poljoprivrede, ugostiteljstva i usluga.

Posebni ciljevi studije u službi su glavnog cilja, i oni su:

- a) utvrditi uzroke nerazvijenosti;
- b) definirati ekonomske i ljudske potencijale;
- c) sačiniti popis zapuštenih vrijednosti;
- d) ustanoviti razvojne prioritete u samih stanovnika;
- e) utvrditi ekonomske mogućnosti u gradskoj vrbničkoj jezgri;
- f) ispitati stavove i ambicije mladih;
- g) ponuditi model za slična istraživanja na drugim otocima.

Izrada ove studije važna je za pripremu plana oživljavanja Vrbnika, jer je Vrbnik jedan od rijetkih prostora čiji se razvoj može temeljiti na ekonomskom i kulturnom naslijeđu. Studija bi ispunila svrhu već i potakne li raspravu o temeljnim principima brige države, županijske i lokalne uprave i tako pomogne u izradi prijedloga Zakona o otocima.

3. Metodologija istraživanja

Studija je izrađena primjenom svih strategija kvalitativne metodologije:

- a) promatranje sa sudjelovanjem;
- b) dubinski interview s vrbničkim poduzetnicima, ugostiteljima, direktorima tvornice i zadruge, te načelnicom općine Vrbnik;
- c) običan interview s mladim bračnim parovima, te javne diskusije po generacijama;
- d) analiza dokumenata;
- e) sudjelovanje u istraživanim aktivnostima, preuzimanjem uloge njihovog kreatora.

Odabir kvalitativne metodologije istraživanja nametnuo mi se već prvih dana življenja u Vrbniku. Jedino sam sagledavanjem cjeline procesa mogla uočiti socijalne probleme i eventualno složiti konceptualne sheme za kompleksan prikaz proučavanih situacija. Prema tome, iz perspektive subjekta istraživanja interpretiram stvarni empirijski svijet oko sebe i uočavam stanje i razvojne potencijale Vrbnika.⁴

⁴ U eventualnoj, slijedećoj fazi projekta studiju bih dopunila kratkim, ciljanim anketama, ovisno o projektu iz plana akcije koji bi se ostvarivao.

Moje znanje o gradu kada sam došla u Vrbnik bilo je simbolično, nisam poznavala ni jednoga Vrbničana. U uspotavljanju kontakta pomoglo mi je otvaranje galerije⁵ i vođenje tečaja aerobika za žene.⁶ Družila sam se s mladim ljudima, od starih brzo učila arhaični, vrbenski govor (vrbničku čakavštinu), slušala, čitala o gradu, sudjelovala u svim običajima te proslavama.⁷ Domaćim se ljudima svidjela i ustrajna obnova kuće kupljene u staroj gradskoj jezgri, jer je radišnost u Vrbniku najveća vrlina.⁸ Međutim, iako sam se s mnogim ljudima zbližila, strah od nepoznatoga nije nestao.

Vijest da istražujem potencijale grada, brzo se pročula, a stečene simpatije raspodijelile. Jedan dio ljudi, uglavnom mladih, sklonih poduzetništvu, podržao me je i pomagao tijekom istraživanja.⁹ Drugi su me počeli doživljavati opasnošću, jer želim utjecati na njihov razvoj i planove, te zahtijevali da odlučim s kim sam. Iako sam se postavila profesionalno, naglašavajući da samo istražujem i da se ne mogu i ne želim opredjeljivati za ikoga, nepovjerenje je ostalo. Nesporazum je riješen kada se shvatilo da je istraživanje koncentrirano na razvojne potencijale stare gradske jezgre i da osmišljam sadržaj za njihovu djecu, te da time neću ugroziti njihove vinske, infrastrukturne i ovčarske interese.

Stavove o staroj gradskoj jezgri i o generaciji Vrbničana od 18–40 godina kao pokretačima razvoja željela sam ispitati anketom. Međutim, anketu nisam mogla sprovesti: mladi se u kućama pred roditeljima ne žele izjašnjavati, a u javnosti se stide. Zato sam zimske mjesece provela razgovarajući s »kumpanijama«: muškarci, a od skora i djevojke, druže se po generacijama. Uzajamno se pomažu, organiziraju proslave i stalno se druže. Svi su jednaki, ali uvijek se izdvoje prirodne vode.

⁵ Znatiželja je bila obostrana. Za Vrbničane smo bili čudni, jer nismo otvorili dućan preh-rane ili tekstila, što njima treba, već promovirali nekakvu kulturu, gdje nema »šoldi«. Čudili su se i s poštovanjem nam prilazili, jer smo prostor opremili autentičnim otočnim namještajem i detaljima iz njihova života. Mnogi su od njih odavno takve starine spalili za kuhanje rakije i zamijenili lošim ivericama.

⁶ Zahvaljujući znatiželji i pomodnosti, vodeći tečaj tijekom zime u kratkom vremenu upoznala sam gotovo sve vrbničke djevojke i žene, a u »tištamentu« prije paljenja fašnika zabilježena sam kao pozitivna novost.

⁷ Ubrzo po dolasku u Vrbnik, otkrila sam ruševine prvoga grada knezova Krčkih, autentičan starohrvatski dvorac, okružen gustom hrastovom šumom, s vodom duboko ispod sebe. Aktivirala sam zagrebačke stručnjake i Ministarstvo kulture od 1996. godine financira konzervaciju i obnovu ovoga grada.

⁸ To je prva kuća u starom gradu uređena tradicionalnim namještajem i opremom, uz umjetničke detalje, koja se ljeti iznajmljuje turistima. Primjerom smo htjeli pokazati da se vrbničke specifičnosti i autentičnosti danas na tržištu mogu bolje prodati od hladnih hotelskih i apartmanskih naselja.

⁹ Mladi nas je naraštaj Vrbničana brzo prihvatio što je, po njihovim riječima, rijetkost. Pomagali su nam u radovima na kući, nudeći stalno svoju pomoć, samo da ostanemo živjeti u Vrbniku.

4. Stanje i razvojni potencijali Vrbnika na otoku Krku

4.1. Vrbnik: opći podaci, povijesni pregled, specifičnosti

Vrbnik je oduvijek bio grad (»keštel«), a Vrbničani težaci gradari. Po demografskim kriterijima on to više nije zbog malog broja stanovnika: 1991. imao je 950 žitelja, što je i najmanji broj zabilježen u njegovoj povijesti.

Njegovi su ljudi radišni i fizički snažni. Položaj grada, smještenoga na gotovo pedesetmetarskoj stijeni na istočnoj strani otoka Krka, razvio je u ljudima specifičan osjećaj moći i snage. Njime su oni kroz izolaciju, zatvorenost i »posobojnost« (posebnost) do danas zadržali tradicionalan, pomalo arhaičan oblik življenja.

Vrbnik je grad mnogih neobičnih i specifičnih činjenica koje su mu omogućile preživljavanje, a stanovništvo kroz stoljeća sačuvale od uništenja.

Zemlja je majka

Vrbnička najveća specifičnost jest što su ljudi oduvijek stanovali unutar gradskih bedema, a živjeli su i bavili se uglavnom poljoprivredom i stočarstvom. Plodno Vrbničko polje uvijek je davalo višak plodina za tržište, a blizina kopna omogućavala je njihovu prodaju.

Budući je od svih otočnih mjesta najbliži kopnu, Vrbnik je stoljećima bio prometni i tranzitni centar, što je pogodovalo njegovu razvoju.

Kroz povijest je promijenio mnoge gospodare. Svi su oni prvenstveno gledali kako se obogatiti iskoristivši lokalno stanovništvo. Vrbničani su toga bili svjesni i zato su svoju egzistenciju zasnivali na jedinom sigurnom: svom polju i ovcama, uzgajanim na nepreglednim pašnjacima i »drmunima«. Ova egzistencijalna stoljetna konstanta stvorila je *izuzetnu psihičku vezanost uz zemlju* koja »život daje«. Projekti promjene ekonomske osnovice dočekivani su s nepovjerenjem, jer se nije ulagalo. Mitskom predajom u Vrbniku je stvoren i zadržan kult zemlje, i od crkve uvijek podržavan i njegovan.

Antropološki gledano, stanovnici su se prilagodili životu na zemlji. Nabijeni su, mudri, brzi i snažni, što zemlja i zahtijeva. I prehrana je prilagođena radu na zemlji. Na veliko iznenađenje kontinentalaca, i ovdje je glavna hrana svinjetina i janjetina, grah, krumpir, »maneštre«, a riba je poslatica, ali preslabá za težake.

Tko nije imao svoje zemlje bio je prinuđen otići iz grada. Obrt se u Vrbniku nije razvijao zbog veličine mjesta. Oni rijetki obrtnici (zidari, tesari) uglavnom su dolazili iz priobalja, iz Like i Gorskog kotara, tu bi se ženili Vrbenkama te tako postajali Vrbenčani.

Struktura uprave

Druga je specifičnost Vrbnika razvoj njegove uprave.

Uprava se kroz povijest postepeno razvijala prema demokratski uređenim komunama (Bolonić, 1981.). U vrijeme Bizanta gradovi su sačuvali izvjesnu samostalnost, slično uređenju u doba Rimljana. Hrvatski vladari i Venecija prilikom preuzimanja otoka 1115. godine izjavljuju da će poštivati njihovu autonomiju. Mlečani su tada za prvog kneza postavili domaćeg plemića Dujma, praoca porodice Krčkih knezova Frankopana, koji je posjede imao u Vrbniku i njegovoj okolici.

Vrbničani su uvijek poštivali zakone aktualnih gospodara, ali su zahtijevali da se jednako poštuju njihova životna pravila, nepromijenjena stoljećima. Ta pravila danas iščitavamo u jednom od najstarijih, glagoljicom pisanih dokumenata u Hrvata, u Vrbničkom statutu, tiskanom 1388. godine, u vrijeme knezova Stjepana I. i Anža Frankopana (1358.–1393.). Uzajamno poštivanje je i poanta njihove diplomacije i politike neodupiranja novim gospodarima: platit ćemo i dati što tražite, pod uvjetom da poštuju našu autonomiju!

Crkva i vrbničke bratovštine

Velik utjecaj u razvoju gradske uprave i grada imala je Crkva. Ona je od prvih početaka bila demokratska. Vrbnički puk je zajedno sa svećenicima birao župnike (»plovane«). Vrbnik je grad koji je u povijesti Hrvata dao najviše svećenika, i to je još jedna njegova posebnost. U pravilu, svaka vrbnička obitelj imala je ili ima nekoga od svojih u svećenicima. U pojedinim razdobljima vrbnički je kaptol brojao i do šezdeset svećenika, te se s pravom naziva »svećenički grad«. U 19. stoljeću čak su tri krčka biskupa bili Vrbničani. Mnogi su bili i danas su značajni crkveni dostojanstvenici, od Krka, Senja, Zagreba, Venecije do Rima.

U Vrbniku je princip da se u svakoj generaciji jedan član obitelji školuje, uz veliko odricanje cijele obitelji. Obično bi taj član napuštao grad i odlazio u svijet. Mnogi su takvi Vrbničani proslavili ovaj mali grad, postavši poznati leksikografi (Dragutin Parčić), liječnici, političari (dr. Dinko Vitezić, braća Dinko i Matko Trinajstić) itd. Mnogi su se na zalasku karijere vraćali gradu i svojim obiteljima, te ostavljanjem stečene imovine, knjižnog fonda i svoga stvaralaštva vraćali uloženo.

U Vrbniku je najomiljeniji tip ekonomske zajednice zadruga. Prvi tragovi društvenoga zadrugarskog života sežu iz 14. stoljeća, s osnivanjem prvih bratovština. Bratovštine su bile društva vjernika, sastavljena isključivo od svjetovnjaka-vjernika. Zanimljive su jer su, osim promicanja javnog bogoslovlja i kulta pojedinih svetaca ili vjerskih otajstava, promicala i ljubav prema bližnjemu. Tako su bogatije bratovštine pomagale siromašne u bolnicama, ili su osnivale vlastite bolnice ili ubožnice, davale milostinju siromasima u određene dane, a davale su i zajmove uz minimalne kamate od 6%. Danas još postoji Bratovština sv. Ivana Krstitelja, zaštitnika Vrbnika, tzv. »Kapari« – najjača vrbnička bratovština u povijesti, koja sada prati pokojnike (Bolonić, 1975.a).

Obiteljska struktura – jedinstveni zakon nasljeđivanja

Živeći na zemlji i od zemlje Vrbničani su rano uočili i shvatili zakonitost prirode u kojoj preživljavaju samo najjači. Da bi opstali, razvili su stil ekonomskog, političkog, obiteljskog, kulturnog i socijalnog preživljavanja. Cilj je bio jasan: što više hrane i dobara zadržati u Vrbniku, što manje dati gospodarima, a da i dalje budu svi zadovoljni. Sistem je razrađen do savršenstva. Sva pisana i nepisana pravila ponašanja i međusobnog odnošenja podređena su tom kodeksu, i stara su stoljećima. Gradski su poglavari redom bili najmudriji stanovnici, a jednom stečen položaj člana gradske uprave postajao je nasljednim pravom. Tako je očuvana dosljednost u upravljanju i pravilima življenja. Neka su zapisana, a mnoga se mogu uočiti tek nakon pomnog iščitavanja isprava i praćenja povijesne pravilnosti.

Najzanimljivija su pravila o obiteljskoj strukturi i poziciji žene proizišla iz ekonomskih i političkih okolnosti pod raznim vladarima i politike kontinuiteta preživljavanja. Ta su pravila ključ razumijevanja specifičnosti, koju možemo nazvati obilježjem mentaliteta.

Vrbenke su bile poželjne udavače jer su, uz čuvenost po ljepoti, bile rijetke žene hrvatskih prostora koje su nasljeđivale *jednako kao i braća*. Oduvijek su imale specifičan položaj: jedine su otočanke koje nikada nisu radile u polju pa mnoge i danas ne znaju koje su njihove parcele, jer na njih ne odlaze. Briga o obitelji, kući, raspodjeli obveza i sredstava – bila im je odgovornost. Bile su i jesu prave građanke. Uloga im je bila važna, a odgovornost velika. Naime, kroz stoljeća se Vrbnik (zbog stalnih osvajačkih opasnosti s mora) nije mogao širiti izvan zidina. Na razmjerno malom unutargradskom prostoru znalo je živjeti i više od 1.500 stanovnika. Gradile su se male ali visoke kuće, jer su obitelji bile brojne. Nekoliko je generacija zajedno živjelo i privredivalo.¹⁰ Često su ognjišta napuštale »muške glave« zbog obveza na mletačkim galijama, kao galijoti, bez velike nade u njihov povratak. Žene su preuzimale odgovornost za odgoj, preživljavanje i očuvanje imanja. Zato je i stvoren sistem nasljedstva *svima jednako*.

Cijepanje i rasipanje imanja onemogućavala je i pojava što su u mnogočanim obiteljima, u pravilu, jedna ili više sestara ostajale neudane. One su brinule o djeci svoje braće i ostavljale im svoje dijelove imovine. Jednako tako jedan ili dva muška člana školovana su za svećenike, što je bio povelik materijalni napor za obitelj. Uloženo se vraćalo mnogostruko. Svećenici nisu odlazili na galije. Ostajali su u Vrbniku i gotovo svi obrađivali svoja polja. Imanje se nije dalje dijelilo, a i imovina koju bi kao svećenici stekli, ostajala je i jačala obitelji. U ne-

¹⁰ Taj je tip obitelji nestao u prvoj polovici 20. stoljeća. Danas je za Vrbnik karakteristična nuklearna obitelj: mladi ostanu živjeti s roditeljima jedino ako nemaju gdje drugdje otići – rađe su podstanari, pa s roditeljima, bratom ili sestrom »živi kakva stara divojka ili stari mladić ako se ni oženil«.

kim je obiteljima uspjeh u školovanju barem jednog svećenika značio izlaz iz siromaštva.

Ženidbeni običaji određivali su vjenčavanja unutar vrbničkih obitelji, kako bi se bogatstva okrupnjavala pa su mnogi Vrbničani u rodbinskim vezama. Danas se Vrbničani manje međusobno žene zbog otvorenosti, a ne samo opasnosti od genetskih mutacija. Ali, mnogo je neudanih djevojaka i neoženjenih mladića.

Vrbnik: riznica kulture, glagoljaši

Imati mnogo svećenika u malom gradu, ali ne izoliranih kao u samostanima, značilo je imati mnogo pismenih ljudi u svjetovnoj zajednici. Svećenstvo se školovalo uglavnom u Vrbniku, gdje se stoljećima njegovala tradicija privatnih škola. Zahvaljujući velikodušnosti Krčkih knezova (Frankopana), a i vrbničkih bratovština, izgrađene su i održavane mnoge kapele i crkve. Mise i crkveni obredi isključivo su držani na staroslavenskom jeziku, što je još jedna specifičnost Vrbnika. Pisalo se na glagoljici i, zahvaljujući mnoštvu pismenih ljudi, danas možemo detalje života i stvaranja iščitavati iz glagoljaških zapisa u kamenu ili na papiru. Dobar prihod svećenstvo je stjecalo od prepisivanja crkvenih knjiga, misala i brevijara. U nesigurnim su se vremenima mnogi dokumenti iz priobalja slali na čuvanje i prijepis u Vrbnik siguran od razaranja i osvajača.

Feud: osnova obilježja mentaliteta

U vrijeme feudalizma na otoku Krku izdvojile su se moćnije obitelji. Preuzevši upravu Venecija je odredila koje će od tih obitelji u njezino ime, uz autonomiju, vladati otokom.

Vrbničani su u političkom smislu bili privilegirani, jer su kao zemljoradnici bili glavni proizvođači hrane. Hrana je bila izvor dobrog prihoda i bogatstva, te se Mlecima i domaćem plemstvu isplatilo žiteljima ostaviti pravo na kulturnu i običajnu autonomiju. Doklegod su žito, vino, tekstil, janjci, drva i ostala bogatstva uredno stizala, Vrbničani su živjeli po svome. Jednako su tako gospodari prešutno tolerirali lukavosti kojima su Vrbničani nastojali prikriti stvarnu količinu proizvedene hrane i ostalih dobara, zadržati što više dobara za vlastitu potrošnju i prodaju, te izboriti što više političkih ustupaka. Crkva i svećenici uvijek su im bili na pomoći u provođenju politike prema domaćim i stranim gospodarima.

Budući su Vrbničani stoljećima svakodnevno naporno radili na zemlji, navikli su da njihove interese brane gradski poglavari – uvijek domaći ljudi, i te su se dužnosti i privilegije poglavara prenijele na obitelji. To se naslijeđe provuklo do današnjice, tako da još uvijek u Vrbniku postoji nekoliko jakih i uglednih obiteljskih zajednica koje imaju ulogu neformalnih, ali i stvarnih upravljača gradom.

Riječ glava tih obitelji se sluša s velikom pažnjom pa je jača i vrijednija od zakona, mišljenja stručnjaka ili političkih odluka. Dok većina domaćinstava naporno radi za preživljavanje na nekom od loše plaćenih državnih poslova, zemlji i ovčarstvu, ili živi od ponekoga iznajmljenog apartmana, glavama važnih obitelji prepušteno je osmišljavanje gradske politike.

Kroz povijest je razvoj Vrbnika ovisio o jakim pojedincima. U nekim su razdobljima to bile ličnosti (pogotovo neki iz roda knezova Krčkih – Frankopana, a kasnije braća biskup Ivan, te pravnik i dugogodišnji zastupnik istarskih Hrvata u Carskom vijeću u Beču, dr. Dinko Vitezić), koje su svojim ugledom i novcem pomagale i modernizirale gradski život, paralelno s razvojem i napretkom zapadne civilizacije.¹¹ Međutim, u drugim su razdobljima te mudre glave radile samo za vlastitu korist, a na štetu ostalih Vrbničana.

Zemljoradnici naraštajima (ali i trgovci sa strancima od kojih su zazirali), Vrbničani u pravilu nisu vizionari, nemaju razvojnih ideja i ambicija, ne razmišljaju o budućnosti dugoročno drugačije od postojećega, nego žive za trenutne, sigurne dobitke i interese. Oni su praktičari.

Novac u Vrbniku, što je još jedna specifičnost, nema vrijednost investicijskog kapitala. Ne ulaže se ni u što nesigurno, nepoznato. On se prvenstveno čuva za djecu i za teške dane, eventualno se ulaže u poboljšanje uvjeta stanovanja i života. Ulaže se i opet samo u zemlju – vinograde *Vrbničke žlabtine* i ovčarstvo, koji daju nekad manji, nekad veći, ali siguran dobitak. Takvo rezoniranje i življenje očuvali su grad od odumiranja, ali za naraštaje mladih i obrazovanih koji žele raditi i živjeti u Vrbniku, problem su i kočnica u osmišljavanju razvoja. U Vrbniku je očit snažan paradoks: pojedinci su ovdje razmjerno bogati, a zajednica izuzetno siromašna! Siromaštvo zajednice ogleda se i u izgledu grada: stara gradska jezgra je zapuštena, otpad i smeće odlažu se u okolicu, vlastito kulturno blago i naslijeđe su zanemareni, a onda i neprofitabilni. Postojeća industrija («Vrbenka») loše posluje, stanovnici se uglavnom upošljavaju po otoku ili u Rijeci. Ugostiteljstvo i usluge su slabo razvijeni. Poljoprivreda je zadrugarska i isključivo od nje se ne može živjeti, a općina nema načina kako bi mogla samostalno steći prihode kojima bi dalje razvijala zajednicu i infrastrukturu.

¹¹ Primjerice, zalaganjem dr. Dinka Vitezića proradili su dječji vrtić još 1904., vodovod 1911., prva čitaonica na Kvarneru, sagrađen je vrbnički lukobran, velebna zgrada «Vitezićev dom», s jednom od najvećih privatnih obiteljskih knjižnica poklonjenih nekom hrvatskom gradu, počelo je isušivanje vrbničkog polja, osnovana je štedna zadruga, zaklade za školovanje siromašnih svećenika, a i zadruga u Krku za pomoć poljoprivrednicima itd.

4.2. Stanovništvo Vrbnika

Stanovništvo

Stanovništvo Vrbnika je od naseljavanja hrvatsko i katoličke vjeroispovjesti. Neka obiteljska prezimena stara su više od četiri stotine godina.¹²

Prvi zapisani podaci o broju stanovnika datiraju iz 1857., od kada se svakih desetak godina radio novi popis osim u razdoblju od 1931. do 1948. u kojem je, zbog ratnih stradanja i poslijeratne industrijalizacije smanjen broj stanovnika. Popis stanovnika 1941. godine onemogućili su ratno vrijeme i dolazak talijanskih fašista.

Od 1857. do 1910. godine broj stanovnika je stalno rastao (tablica 1.). Jednako je bilo u svim većim krčkim mjestima. Od 1921. otpočinje proces smanjenja stanovništva, da bi 1991. u Vrbniku bilo zabilježeno najmanje stanovnika u njegovoj povijesti, svega 950.¹³

Tablica 1.
Stanovništvo Vrbnika prema popisima od 1857. do 1991.¹⁴

Godina	Broj stanovnika
1857.	1.241
1869.	1.364
1890.	1.545
1900.	1.693
1910.	1.774
1921.	1.821
1931.	1.748
1948.	1.532
1953.	1.408
1961.	1.254
1971.	1.052
1981.	938
1991.	950

Izvor: M. Korenčić: *Naselja i stanovništvo Hrvatske 1857.–1971.*, Zagreb: JAZU i RZS, 1979.

¹² Prezimena novijih datuma toliko je malo da i spomena nisu vrijedna (Bolonić, 1975.b).

¹³ Još je samo Omišalj doživio tako naglo smanjivanje broja stanovnika. Kritičnu točku dosegao je 1971. da bi se, uslijed izgradnje DINE i razvitka turizma, u dvadeset godina broj njegova stanovništva opet udvostručio.

¹⁴ Višak od 12 stanovnika u 1991. godini spram broja stanovnika 1981. čine povratnici umirovljenici. Stanove u gradovima ostavili su djeci, a oni se vratili na djedovinu.

U ovom istraživanju ipak nas najviše zanima prirodno kretanje stanovništva u zadnjih dvadeset godina. Natalitet i mortalitet te doseljenici u razdoblju od 1981.-1991. godine, kao i broj stanovnika otočnih naselja 1954., 1981. i 1991. prikazani su u tablici 2. Kretanje prirodnog priraštaja najbolji je pokazatelj stupnja razvoja jednog prostora u određenom vremenu. Tablica 2. jednako potvrđuje da su 1991. godine ekonomski najrazvijenija mjesta otoka Krka, ujedno i mjesta s najvećim prirodnim priraštajem i brojem doseljenika. Stanovništvo polako, ali sigurno odumire. Ne pomogne li se ubrzo mladima u stvaranju uvjeta za rad i stanovanje, svi Vrbničani koji budu imali priliku, opet će otići. U slijedećem desetljeću može se očekivati daljnje smanjivanje broja stanovnika (Novosel-Žic, 1975.).

Tablica 2.
Kretanje prirodnog priraštaja stanovništva otoka Krka

Naselje	Broj stanovnika prema popisu			Natalitet	Mortalitet	Prirodni priraštaj	Doselilo
	1954.	1981.	1991.				
Punat	1.839	1.546	1.696	192			
Krk	1.385	2.077	3.022	652	239	-47	49
Vrbnik	1.344	938	950	123	256	396	549
Baška	1.117	776	816	90	154	-31	41
Omišalj	948	914	1.554	259	146	-59	56
Dobrinj	312	159	122	28	128	131	409
Malinska	225	700	999	266	53	-25	odselilo 12
Šilo	158	229	346	32	88	178	121
Njivice	134	321	1.169	88	34	-2	119
					41	47	801

Izvor: Nacionalni program razvitka otoka, Zagreb, Ministarstvo razvitka i obnove, 1997, str. 657-658.

Vrbnik spada među četiri najveća naselja otoka Krka (Punat, Krk, Baška, Vrbnik). Na osnovi funkcionalne povezanosti naselja su svedena u osam grupa, od kojih je svaka skupina zasebno područje. Područje Vrbnika i povijesno i danas obuhvaća četiri naselja: Garica, Kampilje, Risika, Vrbnik.

U spisku birača od 11. lipnja 1997. u Vrbniku su od ukupno 950 stanovnika po popisu iz 1991. godine, registrirana 792 birača. Od toga broja 256 birača ili jedna trećina (32,32% ukupnog biračkog tijela) čine mladi od 40 godina (u dobi od 18 do 40 godina). Većina ih je završila srednje škole, muškarci zanatskih usmjerenja, a žene ekonomsku školu ili gimnaziju. Stanovnika s diplomom je malo i uglavnom rade u drugim otočnim mjestima. Brojna je studentska populacija, koja se mahom želi vratiti, živjeti i raditi u Vrbniku. Za sada, međutim, nemaju jasnih ideja što bi mogli raditi.

Stanovanje, stambeni fond

Od kraja 19. stoljeća grade se kuće izvan gradskih zidina. Kuće u staroj jezgri postajale su pretijesne za obitelji s više djece, posebno u slučajevima kada bi se ne-

ki član odlučio ženiti ili udati. Ujedno je i sistem nasljeđivanja, po načelu svima jednako, učinio apsurd. Kako su mladi bračni parovi morali odlaziti u svijet ili izgraditi nove kuće izvan grada, a roditelji su u starim kućama ostajali sami, nakon smrti roditelja kuća se dijelila na jednake dijelove. Često se obitelji nisu mogle nagoditi oko isplate ili eventualnog ustupanja svoga dijela. Te su kuće ostajale prazne, nitko se o njima nije brinuo, niti u njima stanovao pa su bile izložene propadanju. Pojedini dijelovi stare gradske jezgre prazni su u potpunosti, osim u ljetnim mjesecima kada nakratko ožive vikendašima, jer se ove kuće tek unazad dvadesetak godina otkupljuju i uređuju.

Popis obveznika plaćanja poreza na nekretnine sadrži zanimljive podatke o vlasništvu nad nekretninama (tablica 3.) iz kojih proizlazi:

- a) gotovo polovina stambenih objekata u vlasništvu je nevrbničana i ako svakoj kući pridružimo prosječno tri stanovnika, to bi značilo da broj stanovnika u Vrbniku ljeti poraste za oko 700 do 800 ljudi, koji u njima žive od Uskrsa do početka listopada;
- b) podijelimo li 950 stalnih stanovnika Vrbnika (popis 1991.) s brojem stambenih objekata u njihovu vlasništvu, ispada da u svakoj kući živi 1,11 stanovnika. U stvarnosti to znači da je u staroj jezgri velik broj kuća bez ijednog stanovnika.

Tablica 3.
Kuće i objekti u Vrbniku prema vlasništvu 1998.

Vlasnici i objekti	Broj	Postotak
Kuće i objekti u vlasništvu Vrbničana	493	59,40
Kuće u vlasništvu nevrbničana	241	29,04
Ostali objekti	96	11,56
a) Poslovni objekti	21	2,53
b) Objekti u izgradnji	6	0,72
c) Građevinske čestice	48	5,78
d) Ruševine	6	0,72
e) Štale i garaže	15	1,81
Sveukupno	830	100,00

5. Stanje u Vrbniku danas i ocjena razvojnog trenutka

Vrbničani, oduvijek vrijedni i radišni ljudi, nikada se nisu razmetali bogatstvom. Živjelo se skromno i štedno. Ljudi nisu škrti, kao što se na kopnu misli o »bodulima«, tj. otočanima, već su racionalni. Predajom s generacije na generaciju prenosi se ideologija ekonomije, jednostavno rečena: imati od svega pomalo. Radi se puno i proizvodi cijele godine, u suglasju sa zakonima prirode. Nešto se zaradi od grožđa, nešto od vina i rakije, nešto od ovaca, nešto od turizma. Drva za ogrjev

sijeku se u vlastitim šumama, a spretnim vođenjem domaćinstava vrbničke domaćice osiguravaju prehranu uz minimalan utrošak novca zaradenoga u nekom otočnom poduzeću. Tokom godine uštedeni novac od ostalih prihoda čuva se za školovanje djece i eventualnu kupovinu »stančića« u Rijeci, ili za sigurnost u starosti, za popravke, obnovu ili gradnju kuće.

Dosadašnji se razvoj temeljio na poljoprivredi, a od 1968. do kraja osamdesetih većina je stanovnika bila zaposlena u Tvornici netkanog tekstila »Vrbenka«.

Točnu ekonomsku procjenu razvojnog stanja trebala bi dati *Studija dugoročnog razvoja Općine Vrbnik do 2020. godine*, koju je vrbnička općina naručila u prosincu 1997. Mi ćemo samo ukazati na pokazatelje koji su važni za razumijevanje socijalne strukture grada. Naša je procjena da u Vrbniku, osim vinogradarstva, trenutno ne postoji nijedna čvrsta ekonomska podloga za razvoj. O eventualnim ekonomskim potencijalima Vrbnika najbolje su se izrazili sami Vrbničani u magnetofonom bilježenim razgovorima. Njihova ilustrativna razmišljanja najbolji su pokazatelji pravog stanja u Vrbniku.

Poljoprivreda – vinogradarstvo, maslinarstvo, ovčarstvo

Posljednjih se godina vino *Vrbnička žlahtina* naglo probilo na hrvatskom tržištu. Dobra otkupna cijena grožđa i dobra prodaja vina iz vlastitih konoba, ponovno su, nakon godina smanjenog obrađivanja polja, usmjerile žitelje da krče zapuštena zemljišta i sade nove vinograde. U vrbničku poljoprivrednu zadругu učlanjeno je stotinu i tridesetak zadrugara. Za privatne proizvođače, obitelj Katunar i Toljanić, grožđe proizvodi još otprilike toliko obitelji. Pretpostavimo li da jedno domaćinstvo prosječno čine tri člana onda proizlazi da od oko 300 vrbničkih domaćinstava njih više od dvije trećine ostvaruju neki prihod obrađujući vinograde i njive, ali ne kao glavnu egzistenciju.

Ekonomsko stanje realno prosuđuju i sami Vrbničani:

»Danas nemate u Vrbničkom polju, kao najvrednijem dijelu poljoprivrednog zemljišta, jednu parcelu od 400–500 m². Zbog nasljeđivanja se raspardeliralo, a onaj instinkt, to je moja djedovina, ne dozvoljava da se tu nešto radikalnije napravi, tj. da se formira 4 do 5 posjeda od kojih će svaki imati 20 ili 30 hektara i koji bi jedini mogli biti ekonomska podloga za egzistenciju ljudi danas. Mi smo se doveli u situaciju da smo sebi, zbog takvog mentalnog sklopa, prerezali ekonomsku podlogu na kojoj živimo.«

»... još neko vrijeme, na žalost, ne vidim veliku korist od poljoprivrede. Boljitak će, po meni, nastati u onom trenu kada poljoprivreda, na način kojim se ljudi sada njome bave, propadne. Godinama, možda još i pedeset godina, neće biti moguće u Vrbničkom polju stvoriti imanje od dvadeset hektara. Bez toga nema po joprivrede. Ona je danas na razini tzv socijalne poljoprivrede. Ljudi rade na poslu za 300 do 400 DEM mjesečno. Onda se još malo bave poljoprivredom i tako dobiju još 500 maraka. Međutim, kada budu dobivali 2.000 maraka na poslu, prestat će se baviti poljoprivredom.«

U vinogradarstvu sukobljene su dvije koncepcije: jedna je osmisлити dugoročni program uzgoja *Žlabtine*, o čijoj kvaliteti i plasmanu će brinuti posebno oblikovana menadžerska, poduzetnička struktura; druga se zasniva na principu – sve što možeš uzeti danas, ne ostavljaj za sutra. Potonja koncepcija trenutno funkcionira, jer su joj Vrbničani skloni. Zapravo, forsira se kvantiteta grožđa i vina, nauštrb kvalitete. Kako mnogi svoju egzistenciju vide u proizvodnji grožđa, oni ostavljaju zaposlenja i sade nove vinograde. A *Žlabtina* svakako jest plemenita sorta grožđa, vino je fino, i uz dobru kvalitetu i promidžbu mogla bi biti svojevrsnim nacionalnim simbolom.

Vrbničani oduvijek uzgajaju ovce, ali nikada to nisu bila velika stada i osnovni izvor prihoda obitelji. Tako je i danas i ovčarstvo će zauvijek ostati sporedna kućna djelatnost.

Industrija

»Pokušaj stvaranja nove ekonomske baze bila je Tvornica netkanog tekstila 'Vrbenka', koja je u jednom trenu upošljavala 230 radnika i začepila jednu rupu ili usporila proces odumiranja grada. Međutim, pokazalo se da to nije bilo na najčvršćim osnovama...«

Razvoj Vrbnika ne može se temeljiti na ovoj industriji, jer još svega sedamdesetak ljudi radi u toj tvornici, u groznim uvjetima i za više nego minimalne plaće. Pogon »Vrbenke« smješten je u lučici, djeluje ružno i velika je smetnja razvoju turizma. Očekuje se, a i priželjkuje, stečaj ili premještaj preostalog dijela tvornice od mora.

Ugostiteljstvo

Vrbnik je izletnički turistički grad. Posjećuje se najviše zbog vina, pršuta i dobre hrane u malobrojnim restoranima, od kojih je po kvaliteti i čuvenju najznačajniji obiteljski restoran »Nada«. Vrhunskom kvalitetom, dobrom uslugom, upornom promidžbom, on je pokazao da u Vrbniku postoje uvjeti za ekskluzivnu i kvalitetnu ugostiteljsku ponudu.

Ugostiteljstvo je mukotrpan posao, zahtijeva cijeloga čovjeka ili cijele obitelji. No, obiteljski restorani, s ponudom isključivo vlastitih proizvoda, mogli bi u budućnosti biti dobrim izvorom prihoda novim, potencijalnim ugostiteljima.

Turizam: uzroci nerazvijenosti

Turizam danas i njegove razvojne izgledе komentirali su sami Vrbničani.

»... U vrijeme otpočinjanja turizma na otoku, u Krku je poljoprivreda već bila potpuno propala. Kod nas u Vrbniku nije potpuno propala, i onima koji su smatrali poljoprivredu jedinim zanimanjem, turizam nije bio prihvatljivo rješenje. Turizam znači da ne možete s magarcima dolaziti pred vrata svoje kuće u starom

gradu. Ne možete traktorima u pet ujutro šetati ovim uskim ulicama. Nema smisla turistima pružati večernju zabavu, ako ujutro traktori kreću u četiri sata...«
»... U Vrbniku turizam se nije razvio, jer su prostori koje je turizam zabtijevao korišteni za ispašu ovaca, za sadnju kapule, krumpira, itd. Turizam traži prostor, način življenja kojem se cijelo mjesto mora prilagoditi, da na neki način s njim živi. Vrbenčani na to nisu bili spremni...«

»... Kada je trebalo birati između turizma i industrije, Vrbenčani su izabrali industriju. Turizam znači zabranu držanja životinja u starom gradu, što se ljudima nije sviđalo...«

»... U Vrbniku nema hotela, nema kampova. U vrijeme razvoja turizma izgrađena je južna strana otoka od Omišlja do Baške, a sjeverna je strana nepravedno zapostavljena. Valjda je to zbog položaja, a i zbog samih ljudi koji nisu imali interesa. Navodno je u Vrbniku trebao biti izgrađen hotel »Terapija«, koji je sada u Crikvenici. Nije u Vrbniku izgrađen zbog odbijanja samih mještana. Svi su se bavili poljoprivredom i stočarstvom i nisu vidjeli interesa u turizmu. A u razvoju turizma mjesto nije postojalo. Malinska kao grad isto tako. No, nije bilo otpora lokalnog stanovništva, davalo se općinsko zemljište. Novaca je bilo, gradilo se. Malinska nije imala niti crkvu, kao i Njivice. Nisu bili čak niti na moru. Izgradnjom su se spustili na more...«

Vrbnik nema profesionalca u turističkoj zajednici koji bi osmislio turističke aktivnosti. Vrbnik nema plaže kao Baška, Malinska, Njivice. Smješten je na stijenama. Okolica obiluje prekrasnim uvalama, do kojih se najvećim dijelom može stići samo barkama. Nema hotela, a u apartmanskome smještaju ima 240 kreveta. Kvaliteta mnogih je upitna, a o autentičnosti njihova uređenja nema ni govora. Zato je sezona u Vrbniku vrlo kratka (traje svega petnaestak dana), i nije poticajna za veća ekonomska ulaganja.¹⁵

Pitanje je što to Vrbnik može gostima ponuditi, a da to druga mjesta ne mogu. Odgovor se nameće sam. Promatrajući i radeći svakodnevno u galeriji tijekom šest mjeseci u godini, ustanovila sam velik protok izletnika ulicama staroga grada. Gradska jezgra je najveći vrbnički turistički potencijal, a danas je potpuno zapuštena i neiskorištena.

Vrbenčani govore:

»... Izletnički turizam je tu. Nema ga tko osmisliti. On u Vrbniku ima široko emisivno područje od Opatije do Senja. Svakodnevni autobusi puni su izletnika, vlasnici brodova prepiru se oko prednosti pristajanja u lučicu grada i svakodnevno pristižu, ljeti je grad prepun znatiželjnika...«

¹⁵ Iako se u Vrbniku počeci turističkih zajednica i društava za uljepšavanje grada javljaju 1911. godine, 1930-ih je uređena plaža, 1961. izgrađen Hotel »Vrbeniče nad morem«, a 1963. i depandansa nakon toga je razvoj turizma stao.

Grad Vrbnik nema koristi od izletnika, jer ne zna što bi im ponudio i kako od njih sebe naplatiti. A gdje god se okreneš oko sebe u Vrbniku, povijest te susreće, neobična arhitektura šarmira, hladnoća uličica okrepljuje. Ljudi to osjete, prepoznaju i zato dolaze.

Usluge

Vrbnik ima sve što jedno malo mjesto mora imati: poštu, zdravstvenu stanicu, privatne dućane prehrane otvorene cijeli dan, mesnicu, pekaru, osnovnu školu, mehaničara. Međutim, on nema prodavaonice poljoprivrednih proizvoda, ovčjeg sira na otvorenom, ne nuđa sadržaje turistima. U njem nema galerije, muzeja, suvenirnice, zanimljivog dućana, prospekta, čak ni zlatarnice, niti slastičarnice, toliko tipične za svako mjestance uz more.

Politička uprava

Općinsko vijeće Vrbnik činili su zastupnici Hrvatske seljačke stranke, HDZ-a i Demokršćana, koji su se bili povukli iz poglavarstva.

Poglavarstvo je za slijedeće razvojno razdoblje odredilo ove prioritete: rješavanje infrastrukturnih problema (voda i ceste), rješavanje problema smeća i otpada, te pokretanje gospodarstva. Smatra se da će sva pitanja vezana za kulturu, baštinu, infrastrukturu gradske jezgre, biti lako rješiva kada se pokrene gospodarski život. Međutim, kako pokrenuti gospodarski život, za sada nije jasno. Gradska jezgra nije prepoznata kao ekonomski potencijal. Drži se da je ulaganje u nju preskupo i nerentabilno. Turizam je i dalje prepušten samosnalaženju i volji pojedinaca.

Krutost u stavovima, loša komunikacijska sposobnost, omalovažavanje prethodno učinjenoga u Vrbniku, pokazali su da nije problem u lokalnoj upravi, već u Zakonu o lokalnoj samoupravi. Nedopustivo je i opasno da se jednom priznati i od države financijski poduprti projekti mogu voljom novih lokalnih čelnika jednostavno zaustaviti. Jedna odluka novog načelnika ili poglavarstva može srušiti sve što je dotadašnja ekipa činila. To je ekonomski nerazumno, politički neuko, ali zakonski dozvoljeno. Zakon o otocima trebao bi taj problem riješiti. Jer malo koji nerazvijeni prostor može išta učiniti bez financijske i stručne pomoći države. Kontrolu države nad ulaganjima treba postaviti kao zaštitni mehanizam barem za projekte u kojima država sudjeluje.

6. Uzroci nerazvijenosti: sažetak

Pored ekonomskih, Vrbničani su i sami uzročnici vlastite nerazvijenosti. Duže vrijeme Vrbnik nema ključne, vizionarske ličnost(i), koja(e) bi snagom stoljetnog autoriteta:

- a) zaustavila sukobljavanja oko *Žlaptine*, i pomirila sukobljene interese;
- b) stvorila detaljno razrađen menadžerski plan razvoja i radila na njegovu ostvarenju;

- c) razvila pozitivno okruženje za promjene vezane uz postojeće sadržaje;
- d) okupila i usmjerila mlade, ohrabrila ih i pomogla im u kreiranju vlastitih poslova.

U stanovništvu postoje i ekonomski i ljudski potencijali, ali da bi se uključili u bilo što, ljudi moraju biti sigurni u profit.

7. Razvojni potencijali: stara gradska jezgra

Stara gradska jezgra u istraživanju se pokazala najkonkretnijim ekonomskim potencijalom u kratkoročnom i dugoročnom planiranju razvoja Vrbnika. Razloga tome ima više:

- a) svojim potencijalima za rad i zarađivanje, bliža je obrazovanju i stavovima mlade generacije od rada u polju, a po obilježjima i autentičnim kulturnim bogatstvom ulazi u glavne turističke trendove u svijetu;
- b) relativno mala ulaganja u uređenje i obnovu najvećih vrijednosti mogla bi duže zadržati posjetitelje u gradu, kroz »bajku« i sadržaje koji bi im se mogli ponuditi;
- c) sistemskim planiranjem otkupa, najma i prenamjene dijela »konoba« glavne gradske ulice u male poslovne prostore, mladi bi mogli krenuti u samostalno privređivanje;
- d) povoljnim kreditiranjem, zapuštene i prazne kuće (barem neke) mogle bi se urediti u autentičnom vrbničkom »štihu« i iznijeti na turističko tržište kao ek-skluzivnu ponudu, što je idealan izazov i posao za mlade ljude;
- e) otvaranjem za javnost knjižnice obitelji Vitezić mogla bi se zaposliti barem jedna mlada osoba;
- f) dio mladih ljudi mogao bi se osposobiti za stručno vođenje grupa po gradu, uz naplatu ulaznica.

Najveći zahvat bila bi djelomična rekonstrukcija ulaznih gradskih vrata, a zatim označavanje glagoljaških zapisa na kamenim pločama, tiskanje vodiča, označavanje zanimljivosti i usmjeravanje pažnje posjetitelja na njih, te osmišljavanje suvenira.

Nedostatak informacija i komunikacijske poteškoće mogli bi se prevladati osnutkom malog znanstveno-umjetničkog centra, koji bi radio veći dio godine. Njegovim radom najbrže bi se produžila sezona, što bi iznajmljivači, ugostitelji i trgovci pozdravili, a općina bi mogla povećati svoj prihod od poreza. U centru bi se stale informacije o Vrbniku.

8. Plan akcije za oživljavanje Vrbnika

8.1. Osnovne smjernice djelovanja, presjek stanja

Sve akcije iz plana oživljavanja stare gradske jezgre Vrbnika navedene su u *Nacionalnom programu razvitka otoka* kao aktivnosti koje će se poticati gospodarskim mjerama.

S druge strane, iako vrbničko stanovništvo iznad četrdeset godina nije zainteresirano i ne vidi svoju budućnost u akcijama oko stare gradske jezgre, ono neće spriječiti zahvate kojima bi se poljepšao grad ili učinilo nešto pozitivno. Vrbničani znaju prosuditi što je u njihovu korist. Mladom je naraštaju upravo nezainteresiranost njihovih očeva za staru gradsku jezgru idealna prilika da se oslobode pritiska tradicionalnih prepiranja roditelja oko polja, gromači, vina, ovaca. Svoje interese mladi mogu usmjeriti na promišljanja kako sve proizvedeno u kući što bolje prodati, ili kako drukčije stvoriti sebi egzistenciju.

Svi pobrojani ekonomski potencijali Vrbnika idealan su preduvjet za razvoj obiteljskog turizma, uz ponudu vlastitih proizvoda. Uređena i obnovljena gradska jezgra mjesto je na kojem bi se njihovi interesi mogli spojiti s interesima mlade generacije. Vrbnik mora iskoristiti prednosti svoje autentičnosti, sačuvati tradicionalne vrijednosti i na njima graditi svoj turistički i gospodarski ugled. Ideja kako izvesti planirane aktivnosti razvijena je neovisno o vrbničkom poglavarstvu.

Gradska jezgra Vrbnika je nepokretan spomenik kulture. Njezine povijesne vrijednosti su pod brigom i nadzorom Ministarstva kulture i Državne uprave za zaštitu spomenika kulture, te Primorsko-goranske županije.

Ministarstvo razvitka i obnove u *Nacionalnom programu razvitka otoka* (Starč, Kaštelan-Macan, Čurlin, 1997.a: 113) predviđa osnivanje područnih centara u obalno-otočnim županijama s jednim uposlenikom. Zamisao jest da se prije pokretanja ikakvih aktivnosti u Vrbniku, razradi projekt osnivanja *Otočnog razvojnog centra za otoke Krk, Rab, Cres i Lošinj* pri Zavodu za razvoj, prostorno planiranje i zaštitu čovjekova okoliša Primorsko-goranske županije. Svaki bi otok imao svog zaposlenika koji bi na njemu živio, koji poznaje mjesno stanovništvo i može biti veza između lokalnih zajednica i državnih ili županijskih struktura.

Svaki projekt zahtijeva puno koordiniranih aktivnosti različitih ministarstava i institucija, a na otocima je malo ljudi sa menadžerskim znanjem, komunikacijskim sposobnostima i umijećem snalaženja s birokracijom. Međutim, realizacija projekata putem Zavoda za razvoj ne bi ovisila o hirovitosti lokalnih moćnika, i mogla bi teći kontinuirano.

8.2. Prijedlozi za oživljavanje stare gradske jezgre

Prijedloge za oživljavanje stare gradske jezgre Vrbnika razdvojili smo u dvije grupe:

1. jednostavnije, brže ostvarive projekte, s minimalnim ulaganjima,
2. dugoročnije i skuplje projekte.

Jednostavnije, brže ostvarive projekte čine:

- a) osnutak otočnog razvojnog centra;
- b) izrada projekta stvaranja obrazovno-umjetničkog centra u Vrbniku (s naglaskom na novim računarskim tehnologijama);
- c) profesionalizacija turističke zajednice;
- d) otvaranje porodične knjižnice »Vitezić« za javnost;
- e) otvaranje župnoga blaga i etnološke zbirke Nede Trinajstić za javnost;
- f) izrada kulturnog vodiča kroz grad (Vrbnik – biskupski grad i sl.);
- g) zimske priče, kulturna zima u Vrbniku;
- h) obnova i isticanje glagoljaških kamenih zapisa;
- i) edukacija vodiča za izletnike;
- j) akcija gradski suvenir, akcija najljepši gradski prozor;
- k) Vrbnička grafička akademija;
- l) ispitivanje potreba nevrbničana, vlasnika kuća u staroj gradskoj jezgri, u usluga koje ovdje nedostaju (pribavljanje ideja za otvaranje uslužnih obrta).

Dugoročniji, skuplji projekti jesu:

- a) izrada projekta otvaranja ulice obrta, zanata i usluga u glavnoj starogradskoj ulici;
- b) izrada dokumentacije za sustav odvodnje iz stare gradske jezgre;
- c) izrada sustava kreditnih poticaja sitnog poduzetništva, obrta i zanata (primjerice, za konobe);
- d) izrada sistema kreditiranja obnove kuća u starim zaštićenim jezgrama;
- e) djelomična rekonstrukcija ulaznih gradskih vrata;
- f) nastavak konzervatorskih radova otpočetih na »Gradecu«, prvom dvorcu Krčkih knezova, kasnijih Frankopana.

Ovi će prijedlozi teško biti ostvarivi budu li ovisili o lokalnoj upravi. Jedinu nadu vidimo u predloženom osnivanju Otočnog razvojnog centra. Bez njega, istraživanja su suvišna, jer će im sudbina »biti neka ladica« u kojoj će čekati neka eventualna, bolja vremena.

9. Umjesto zaključka

Pokazalo se da je Vrbnik idealan pilot-projekt za programe cjelovitog rješavanja razvoja malih otočnih mjesta. On posjeduje vlastite ljudske potencijale, ekonomske preduvjete, izuzetnu povijesnu i urbanu vrijednost. Problem je u tome što se bez koordinirane pomoći državnih ministarstava i institucija te Županije on ne može dalje razvijati.

Vrbnik je idealan i za razvijanje pilot-sistema za uspostavu stalnog protoka informacija na relaciji lokalna zajednica – državna ministarstva i institucije – županija. Danas, kada su informacije glavna pokretačka moć, one ovdje sporo pristižu. O mnogim razvojnim mogućnostima njihova kraja većina stanovništva malo što zna.

Država još nije bila operacionalizirala poticajne mjere za ono što je zacrtala u svojim programima i prozvala »održivim razvojem«. Povrat kapitala je slab jer je sezona, u kojoj se normalno radi, previše kratka (srpanj i kolovoz), a domaće stanovništvo cijelog otoka nedostavno je za normalno ekonomsko poslovanje. Produženje sezone bi značilo stalan protok ljudi, kontinuirani rad zbog kojeg bi mladi, obrazovani Vrbničani imali razloga ostati u svom gradu, a novi stanovnici pronašli interes za doseljenje. Primjenom svjetskih iskustava i razradenim sustavom menadžerskog i ekonomskog poticanja, moglo bi se umanjiti pritiske na naseljavanje gradova, a stanovništvu malih sredina omogućiti razvoj na postojećim sadržajima.

Literatura

1. Bolonić, Mihovil (1975.a): Bratovština svetog Ivana Krstitelja u Vrbniku : Kapari (između 1323.–1973.) i druge bratovštine na otoku Krku. – Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 182 str.
2. Bolonić, Mihovil (1975.b): Prezimena i imena u Vrbniku. – **Krčki zbornik**, Krk, (1975), br. 6, str. 209–256.
3. Bolonić, Mihovil (1981.): Vrbnik nad morem : od početka do propasti Austro-ugarske. – **Krčki zbornik**, Krk, sv. 9., posebno izdanje 3. – 302 str.
4. Bolonić, Mihovil; Surčić, Petar (1971.): Zapisnici sjednica i skupština »Hrvatske čitaonice« u Vrbniku 1871. – 1929. – **Krčki zbornik**, Krk, sv. 4, posebno izdanje 1. – 304 str.
5. Bolonić, Mihovil; Žic Rokov, Ivan (1977.): Otok Krk kroz vjekove. – Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 537 str.
6. Čaldarović, Ognjen (1985.): Urbana sociologija : socijalna teorija i urbano pitanje. – Zagreb : Globus, 360 + [2] str. – (Biblioteka Novi svijet)
7. Korenčić, Mirko (1979.): Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1875.–1971. – Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti ; Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, XXIII, 900 str. – (Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti; knj. 54)
8. Krčki kalendari, 1994., 1995., 1996, 1997. / urednik Josip Žgaljić. – Rijeka : Glosa.
9. Krčki zbornik, knjiga 2, Narodni običaji otoka Krka, Krk 1975.
10. Novosel-Žic, Petrica (1975.): Kretanje stanovništva otoka Krka od 1857. do 1971. godine. – **Krčki zbornik**, Krk, svezak 6, 1975, str. 107–147.
11. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova, 1981.
12. Starc, Nenad; Kaštelan-Macan, Marija; Ćurlin, Silvana, ur. (1997.a): Nacionalni program razvitka otoka. – Zagreb : Ministarstvo razvitka i obnove Republike Hrvatske, 228 str.
13. Starc, Nenad; Kaštelan-Macan, Marija; Ćurlin, Silvana, ur. (1997.b): Nacionalni program razvitka otoka : Radovi sa znanstveno-stručnog skupa i Nacionalni program razvitka otoka, 735 str.
14. Statistički godišnjaci-ljetopisi Državnog zavoda za statistiku. – Zagreb : Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.
15. Vodič kroz otok Krk, 1954.
16. Vrbnički Statut, prema čitanju (Crmčić-Rački)-Stjepan Štefić. – Rijeka : Partizanska knjiga, 1984. – 47 str.

Željka Mrkić
Zagreb, Croatia

Developmental Potentials of Vrbnik on the Island Krk

Summary

For centuries Vrbnik, a settlement on the island Krk, has been a powerful cultural, economy and spiritual centre of Croatian littoral area. Since the 1902's its development has slowed down, and since the last ten years, along with Dobrinj, Vrbnik has been the only undeveloped commune on the island Krk. Industrial and tourist development have passed by Vrbnik. Unsatisfied with living on the land and with the income they could gain from it, with small houses and poor housing conditions in the old town's core, the young population moved to towns, got education and employment there. The present situation is different: after having completed their education, young Vrbnikians are forced to return to Vrbnik because the level of employment in overpopulated towns is rising every day. Yet, having been educated for various jobs, they do not see their existence only in agriculture.

The subject of this paper are *the results of the research of Vrbnik's potentials for »sustainable development«* based upon its cultural and economy heritage, and *of the ideas and interests of younger Vrbnikians* (aged between 18 and 40) aimed at stopping young population from leaving, at preservation and restoration of the old town's urban core, and at the extension of tourist season through the organization of cultural events. This age group makes one third of voters in Vrbnik and they cannot wait for great investors to open the new jobs by building big hotels or starting some industry. They have to design their existence themselves in a short time and with the lowest possible investments because of problematic and slow return. The research was carried out by qualitative technique (participating observation; deep-interview with individuals from Vrbnik business and administration; interview with young married couples, generation based public debates; analysis of documents; participation in the activities researched). Although helpless and very sensitive about their uncertain future prospects, young Vrbnikians were those who were interested in this research the most and each project presented at its end was designed in order to provide jobs or to enable enterprising lead by the young people. The projects mentioned can only be realized if supported by the Republic of Croatia ministries and by the competent authorities of Primorsko-goranska County. The present paper resulted from the first sociological study of the potentials of one island settlement in Croatia.

Key words: developmental potentials of an island settlement, sustainable development, Vrbnik, Croatia

Received on: 10th July 2000

Accepted on: 18th June 2001

Željka Mrkić
Zagreb, Croatie

Les potentiels développement de Vrbnik sur l'île de Krk

Résumé

Vrbnik, sur l'île de Krk, fut, pendant des siècles, un centre culturel, économique et spirituel puissant de la région de la zone littorale croate. À partir de années vingt du XXe siècle son développement se ralentit et, depuis une dizaine d'années, c'est, avec Dobrinj, la seule commune sous-développée de l'île de Krk. Le développement industriel et du tourisme a contourné Vrbnik. Mécontents de la vie et des travaux de la terre et de ses revenus, des petites maisons et des mauvaises conditions d'habitation dans le noyau de la localité, les jeunes habitants sont partis dans les villes où ils ont fréquenté l'école et pris un emploi. Aujourd'hui, après avoir terminé leurs classes, les jeunes originaires de Vrbnik sont contraints de quitter les villes surpeuplées où le chômage est de plus en plus grand de jour en jour, et de revenir à Vrbnik. Cependant, ils ne voient pas leur existence uniquement dans l'agriculture, car ils ont étudié pour autre chose.

Le sujet de cette communication sont les *résultats des recherches sur les potentiels de Vrbnik en vue de son développement durable*, basé sur l'héritage culturel et économique, et *l'idée et les intérêts des habitants assez jeunes de Vrbnik* (entre 18 et 40 ans), pour mettre fin au départ des jeunes, conserver et rénover le vieux noyau de la localité et prolonger la saison touristique par une offre d'événements culturels. Ce groupe d'âge représente un tiers des électeurs de Vrbnik et ne peut attendre de grands investisseurs pour la création de nouveaux emplois par la construction de grands hôtels ou d'industries. Ils doivent penser à leur existence et la concevoir dans un bref délai, en investissant le moins possible en raison du remboursement lent et problématique. Les recherches ont été faites sur la base d'une méthodologie de qualité (observation avec participation; interview en profondeur avec des hommes d'affaires et des dirigeants de Vrbnik; interview avec des jeunes couples mariés et discussions publiques par générations; analyse de documents; participation aux travaux de recherche). Bien que ne pouvant rien faire et sensibles au manque de perspectives d'avenir – les habitants assez jeunes de Vrbnik ont été le plus intéressés par cette entreprise de recherche et chaque projet présenté à la fin des travaux a été développé dans le but d'embaucher des jeunes ou de leur donner la possibilité d'entreprendre des activités. Ces projets ne sont réalisables qu'avec le soutien des ministères de la République de Croatie et des autorités compétentes du comitat de Primorje – Gorski Kotar. La communication résulte de la première étude sociologique des potentiels d'une localité insulaire de Croatie.

Mots-clés: potentiel de développement de la localité insulaire, développement durable, Vrbnik, Croatie.

Reçu: le 10 juillet 2000

Accepté: le 18 juin 2001